

VIELÄ UUDENMAAN ASUTUSHISTORIASTA

Virittäjässä 1/2001 Petri Hiltunen ottaa kantaa Itä-Uudenmaan asutushistoriaa käsittelevään artikkeliini (julkaistu Virittäjässä 3/2000 s. 416–435). Hiltunen tarkastelee asiaa historianantutkijana, joten kommentoin lyhyesti hänen huomautukseensa kielitieteen näkökulmasta.

LÄHTEISTÄ, KRIITTISYYDESTÄ JA GERMAANISPERÄISISTÄ NIMISTÄ

Kielitieteellisen nimistöntutkimuksen piirissä Suomen paikannimistön germaanis-peräiset ainekset ovat jo pitkään olleet kriittisen keskustelun aiheena, mutta varovaisuudesta germaanis-peräisten etymologioiden tekemisessä ei kuitenkaan ole liiemmästi kirjoitettu (ks. Naert 1988). Hiltusen kommentti Ernst Förstemannin *Altdeutsches Namenbuchin* (1. painos 1856–1872) puuttumisesta artikkeliini lähdeluettelosta ansaitsee siis vastakommentin.¹

Förstemannin lähes 150-vuotiaasta teoksesta löytää »etymologian» lähes mihin tahansa asutusnimeen. Etymologioimalla vaikeaselkoiset asutusnimet germaanis-peräisen henkilönimen sisältäväksi joudutaan kuitenkin varsin kauas siitä todellisuudesta, jossa nimet ovat syntyneet. Paikannimiä ei ole tulkittava »helpoimman kautta» vaan alueen omalle nimistölle luonteenomaisella tavalla. Yleensä ei tarvitse lähteä merta edemmäs kalaan, sillä ratkaisu löytyy usein kotoisista aineksista, paikan luonteesta tai omaperäisestä henkilönimistöstä.

Paljolti juuri Förstemanniin perustuva germaanis-peräisten etymologioiden tehtävyys on ollut suosittua muun kuin kielitieteellisen koulutuksen saaneiden tutkijoiden parissa. Innovaatiot ovat olleet hyviä palvelijoita mutta huonoja isäntiä. Kirjallisuudessa esitettyjen germaanis-peräisten etymologioiden joukossa on toki mahdollisia ja hyvin todennäköisiäkin selityksiä (esim. Vahtola 1980), mutta selvityksen on lähdettävä paikasta itsestään, ei Förstemannista.

Suomen nimistössä esiintyvissä, germaanis-peräisiksi selitetyissä henkilönimissä on useita ongelmallisuuksia. Samat nimet ovat olleet käytössä myös Suomeen tulleilla ruotsalaisilla, ja onkin huomattavasti todennäköisempää, että nimet on omakuttu skandinaaveilta. Jos esimerkiksi *Hinthaara*-kylännimi Porvoossa (ruots. *Hindhår*) sisältää henkilönimen, se on saanut nimensä germaanis-peräisen *Hitharin* sijasta proosallisesti ruotsalaisten maahantuomasta *Henrikistä* (< *Hindrich*) (vrt. Hiltunen 2001: 125). Kylä sijaitsee Mustijoen (ruots. *Svartsån*) pohjoisrannalla, ja sen keskustassa on vanha *Hinds*-niminen talo, jonka nimessä voi näkyä varhaisen isännän nimi. Asiakirjoissa kylännimi on jo vuonna 1382 asussa *Hindhår*, vuonna 1404 se on merkitty asuissa *Hendhaar*, *Hyndehara* ja *Hindehara* (Hausen 1922: 41). Erot kirjoitusasuissa näyttävät olevan pelkästään ortografisia. Kaksi jälkimmäistä vuoden 1404 mainintaa ja useat 1500-luvun asiakirjamerkinnot vahvistavat nimen suomalaisperäisyyttä

¹ Hiltunen viittaa kirjoituksessaan myös muihin artikkeliini lähdeluettelosta puuttuviin teoksiin (Vahtola 1980, Nissilä 1975, Kepsu 1981). Näissä teoksissa ei oteta kantaa Askolan eikä Uudenmaankaan asutushistoriaan. Myöhemmin mainitut Hiltusen omat painamattomat tekstit Uudenmaan virolaisperäisten paikannimien historiallisista tulkinnoista (1983) ja saksalaisten ja hämäläisten varhaisista yhteyksistä Porvoonjokilaaksossa (1985) puuttuvat myös hänen pro gradu -tutkielmansa (1986) lähdeluettelosta. Tutustuisin näihin teksteihin mielelläni, ja pyytäisinkin niistä kopiaita tekijältä.

(-haara: *Hyndhora* by 1539, *Hindehoraby*, *Hindhehoraby* 1545, *Hindehåra* 1567).

Asutusnimiä etymologioitaessa on syytä ottaa huomioon myös se, että ne sisältävät runsaasti luontonimistöä. Edes kaikki -la-loppuiset asutusnimet eivät ole alun perin asutusnimiä vaan niiden mallin mukaan analogisesti muuntuneita luontonimiä. Tarkastelemalla esimerkiksi *Vartsala*-nimisten asutusten ympäristöä voidaan havaita niiden sijaitsevan paikoilla, jotka vielä ajanlaskun alussa olivat veden ympäröiminä eli saarina. Lisäksi ne ovat kapeahkojen merenlahtien kulkureiteillä hyvän matkaa ennen lahdenpohjukassa sijaitsevia *Linnavuoria*. Kyseessä on maallikon silmin tunnistamattomaksi mutta kielihistoriallisesti täysin odotuksenmukaisesti kulunut asu nimestä **Vartiosalo* (→ murteenmukainen sisäheittoinen asu **Vartsalo* → -la-asutusnimien kanssa analoginen *Vartsala*). *Vartsala*-nimet sisältävät vanhan saarta tarkoittavan sanan *sal*. Porvoon *Teissala* ei kuulu tähän -*sal*-nimien ryhmään (Hiltunen 2001: 125), sillä Teissalan alueesta ei muodostu saarta edes 20 metrin korkeudella nykyisestä merenpinnasta. Paikannimiä etymologioitaessa maankohoaminen voitaneen ottaa huomioon enintään 5 mpy. saakka.²

Asutusnimiä etymologioitaessa on syytä pohtia myös niiden sisältämien henkilönimien kotoisuusastetta. Ovatko nimet oma-aperäisiä, muuta itämerensuomalaista aines- tai suomen kieleen mukautuneita lainanimiä? Ovatko vierasperäiset henkilönimet merkki maahan pysyvästi asettuneesta uudesta väestöstä vai kauppasuhteiden tai lyhytaikaisen yhteistyön yhteydessä omak- sutusta sosiaalisesti edustavasta nimiaineksestä? Ei henkilönimien — niin kuin ei

geenienkään — maahantuomiseen tarvita kovin pitkäaikaista tuttavuutta, ei edes yhteistä kieltä. Henkilönnimen tunnetuksi tekemiseen riittänee, kun osoittaa itseään sormella ja toistaa nimeään: minä *Tarzan*, sinä *Jane*.

KÄYTTÄMÄSTÄNI METODISTA JA PORVOONJOEN VARHAISEMMISTA NIMISTÄ

Lähempää tarkastelua kaipaa myös kysymys *Savijoesta* Porvoonjoen vanhana nimenä. Hiltusen mukaan siinä ilmenee artikkelini perustavin metodologinen ongelma. Mielestäni ainoa metodologisesti kestävä tapa selvittää paikannimen, etenkin luontonimen etymologia on lähteä paikasta ja sitä identifioivasta proprista itsestään.

Suomenkielisten käyttämä *Porvoonjoki* on nimenä yhtä nuori kuin ruotsinkielisten antama nimi *Borgå* 'linnajoki', eli nimen *terminus post quem* on Porvoon linnan tai muun joen varrella sijainneen linnan rakentaminen. Mikä on ollut joen nimi ennen linoittamista? Esittämäni *Savijoki* sopii loogisin perustein nykyisen Porvoonjoen vanhaksi nimeksi. Ensinnäkin nimen tarkoituksen on oltava joki, jotta se on voinut saada -*joki*-perusosaisen nimen; muunlainen paikka ei sellaista ole voinut saada. Toiseksi, mikä olisi erittäin savisena virtaavalle joelle kuvaavampi, sitä paremmin yksilöivä nimi kuin *Savijoki*? Kolmanneksi nimi on säilynyt Pukkilan suurimman kylän³ nimessä. Hausenin mukaan *Savijoki* mainitaan asiakirjoissa ensimmäisen kerran vuonna 1539 asuissa *Saujoki* ja *Saujåchi* (Hausen 1922: 569), mutta nimen synnyn suhteen vuosi 1539 on pelkkä *terminus ante quem*, joka

² Itä-Uudenmaan rannikolla maa kohoaa noin 35 cm sadassa vuodessa. Korkeuskäyrä 2,5 mpy. vastanee siis rantaviivaa 1200–1300-luvulla ja 5 mpy. merovingiajalla n. 600 jKr.

³ Pukkilan *Savijoella* on ollut kuusitoista verotaloa jo 1560-luvulla. Nykyinen kirkonkylä eli Pukkila on erotettu *Savijoesta* vasta vuonna 1898 (Saaristo 1985: 117).

johtuu varhaisempien kirjallisten dokumenttien puutteesta. Joenvarren pysyvä asutus on voinut syntyä jopa satoja vuosia aikaisemmin, silloin kun nimi vielä oli primäärin tarkoitteensa, joen, nimenä.

Savijoki-nimen esiintyminen Savijoen kylän läpi virtaavan ojan nykyisenä nimenä saa sekin luontevan selityksen omasta ympäristöstään. Oja on mahdollisesti ollut alun perin **Savijoenoja*, joka on syntynyt kylännimen (tai joennimen) liitynnäisenä ('Savijoen kylässä juokseva oja' tai 'Savijokeen yhtyvä pienempi vedenjuoksu'). Joennimen vaihduttua *Porvoonjoeksi* ojan nimi on voitu käsittää epekegeettiseksi, ja paikan todellista lajia kuvaava perusosa *-oja* on jätetty pois.

Hiltunen yrittää kumota *Savijoki*-selitykseni omalla **Saksa(n)joki*-kehitemälään, joka on kuitenkin vailla todellisuuspohjaa. Ensinnäkin taustatueksi otettu *Kauppiasjoki*-teoria ontuu jo sen takia, ettei novgorodilaisen kronikan mainitsemaa *Kupetskaja rekaa* ole voitu identifioida. Historiantutkijat ovat löytäneet sille sijoituspaikkoja lähes yhtä paljon kuin Suomessa on kulkukelpoisia jokia. Tutkijat eivät ole yksimielisiä edes siitä, kuvaako kronikka sotaretkä Suomeen vai jonnekin muualle. Toiseksi venäjänkielinen käännös **Saksa(n)joesta* sisältäisi saksilaista tarkoittavan kansallisuusnimityksen, ei suomalaisten tähän nimitykseen sisällyttämää sivumerkitystä 'kauppias, kulkukauppias'. Kolmanneksi **Saksa(n)joki*-nimestä ei ole jäänyt jälkiä paikannimistöön. *Saksala*-asutusnimi ja *Saksanniemi* Porvoon entisessä maalaiskunnassa eivät kerro mitään joennimen

historiasta vaan joen varrella asuneesta väestöstä, mahdollisesti yksittäisestä maahanmuuttajasta tai vasta hänen Suomessa syntyneestä jälkeläisestään.⁴

Joen varrella on kymmenittäin muita asutus- ja luontonimiä, joiden perusteella ja hyvällä mielikuvituksella voisi joelle keksiä mitä kummallisimpia käytöstä jääneitä nimiä. Näistä kuitenkin ainoastaan Pukkilan *Savijoki* viittaa jokeen ja vieläpä erittäin selvästi Porvoonjoen omaan, saviseen oleukseen. Kuinka laajan väestön käytössä nimi on ollut, on jo aivan eri asia. Useiden kylien läpi virtaavilla vesijuoksuillahan saattaa olla useita nimiä matkansa varrella.

ITÄ-UUDENMAAN ASUTUKSEN LÄHTÖALUEISTA

Askolan asutushistoriaa käsitelleessä artikkelissani totean useankin kertaan, että »hämäläinen vaikutus Askolassa on kiistaton», »pitäisin hämäläistä asutusvirtausta selvänä ja nykyisessä nimistössä näkyvänä, joskin ajoitukseltaan myöhäisimpänä invaasion», »hämäläisillä ei näytä olleen alueella asutuksellisia yksinoikeuksia vanhojen eräomistusten tai muun kaukonautinnan perusteella, vaikka heitä täytyneekin pitää Askolan ja koko itäisen Uudenmaan suomalaisalueiden vahvimpana etnisenä ryhmittymänä» (ks. Halonen 2000: 429–431). En edes yritä kumota hämäläislähtöisen asutuksen olemassaoloa, mutta sen yksinvaltiusaseman katson voivani kyseenalaistaa.

Lounaissuomalaisista ja karjalaisista asutusvirtauksista esitin artikkelissani sellaisia paikannimitodisteita, joiden perus-

⁴ Varmimpia todisteita etnisistä virtauksista antanevat juuri selvän kansallisuusnimityksen tai sellaiseen pohjautuvan lisänimen sisältävät paikannimet. Useat tällaiset lisänimet pohjautuvat kuitenkin ruotsinkieliseen nimitykseen (*Tyyskä, Eist*), ja se merkinnee lisänimien suodattamista ruotsinkielisen väestön, mahdollisesti jopa Ruotsinmaan kautta. Kriittisimmillään kansallisuuteen viittaavan nimen voisi tulkita kantaväestöön kuuluvan henkilön liikanimeksi tyyppiä *Amerikan Väinö* (käynyt Amerikassa ja puhuu siitä paljon). (Vrt. esim Naert 1988.)

teella voin jo tutkimukseni tässä vaiheessa sanoa jotain asutuksen tulosuunnista. Esi-merkiksi sisäheitto Askolan kantatalojen nimissä on mielestäni riittävä todiste siitä, että kyseinen murrepiirre on ollut yleinen, ei ainoastaan yksittäisten asukkaiden käyttämä (Kettunen 1940: kartta 173).

Koska oma alkuperäinen käsitykseni alueen etnisestä koostumuksesta perustui historiantutkijoiden edustamaan, lähes yksinomaiseen hämäläisteoriaan, nimistössä näkyvä lounaisuomalainen ja karjalainen aines on ollut minulle yllätys. Nykyinen kantani asutuksen lähtöalueista perustuu nimiaineistoon. Sille löytyy tukea murteen- tutkijoiden jo 1900-luvun alussa esittämistä tuloksista (ks. Halonen 2000: 425, 426 ja 430). Tämä lienee taas osoitus siitä, että mitään kielellistä materiaalia ei voi tutkia irrallisena ilmiönä. Paikannimistön taustalla on aina nimenantajayhteisön käyttämä kieli- muoto tai -muodot. Arkeologian ja genetiikan lisäksi historiallinen kielitiede ja erityisesti nimistöntutkimus sen erikoisalana ovat ainoita keinoja tavoittaa esihistoriallinen väestö. ■

JOHANNA HALONEN
Kotimaisten kielten tutkimuskeskus
Sörnäisten rantatie 25
00500 Helsinki
Sähköposti: *johanna.halonen@kotus.fi*

LÄHTEET

FÖRSTEMANN, ERNST 1901: *Altdeutsches Namenbuch*. Erster Band. Personen- namen. Zweite, völlig umgearbeitete

- aufgabe. Bonn: P. Hanstein's Verlag.
- HALONEN, JOHANNA 2000: Rautakautista asutusta etsimässä. Askolan asutus- historiaa paikannimistön valossa. – *Virittäjä* 104 s. 416–435.
- HAUSEN, GRETA 1922: *Nylands ortnamn, deras former och förekomst till år 1600 I*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CLX. Helsinki: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- HILTUNEN, PETRI 1986: *Porvoonjokilaakson asutuksen synty nimistön valossa*. Pro gradu -tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopiston historian laitos (painamaton).
- HILTUNEN, PETRI 2001: Uudenmaan sisä- osien asuttaminen paikannimistön valossa. – *Virittäjä* 105 s. 124–129.
- KEPSU, SAULO 1981: *Pohjois-Kymenlaakson kylännimet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet III. A. Murrekartasto*. SKST 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NAERT, AINO 1988: Gibt es urgermanische Ortsnamen in Finnland? – Thorsten Andersson et al. (toim.), *Probleme der Namenbildung. Rekonstruktion von Eigennamen und der ihnen zugrundeliegenden Appellative 1.–4. September 1986*. Uppsala: Uppsala universitet.
- NISSILÄ, VILJO 1975: *Suomen Karjalan nimistö*. Karjalaisen kulttuurin edistämistä julkaisuja. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämistätiö.
- SAARISTO, MARTTI 1985: *Pukkilan historia*. Pukkila: Pukkilan kunta.
- VAHTOLA, JOUKO 1980: *Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen synty*. Nimistötieteellinen ja historiallinen tutkimus. Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.